

8707

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు కాలితము. సంఖ్య ౪౪.

శ్రీరస్తు.

కవిజనోజ్జీవని-చమన్యలు.

కోటి శ్రీరాయరఘునాథ తొండమాన్ మహీపాలుడు.



కాకినాడ.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు వారిచే బ్రకటితము.

1937.

వెల 0-4-0

కాకినాడముద్రాక్షరశాల-కాకినాడ.

కవిజనోజ్జీవని-సమస్యలు.

సమస్య లనగాఁ గవిని బ్రక్షింపుటకై పెద్ద లిచ్చెడు పద్యాది భాగములు. వీనిని గైపదము లందును. కవికిఁ గలభాషాపాటవమును గనిపట్టుటకై కవితమృదలి యభ్యాసవిశేషములను చెలిసికొనుటకై యొసఁగెడు ప్రశ్నలు. సమస్యలు సౌస్థుతమునందును గలవు. తద్వారముననే మనతెనుఁగులోనికిని దిగినవి. సమస్య యిచ్చుట యనునది కవిని బ్రక్షింపుటలోని కఠినభాగము. చదివిన శాస్త్రాశ్రముల నడిగిన నిట్ట చెప్పవచ్చును గాని సమస్య లట్టివికావు. అస్థావధానములో నిది యొకయంగముగా నున్నది. సమస్యలిచ్చుటలో ననేకవిధములు. సాధారణముగాఁ బద్యము నాల్గవచరణము నిచ్చి మొదటి మూడుచరణములును సందర్భానుసారముగాఁ బూరింపు ముమారు. కడకటిచరణములో నక్షరగోపనమో యర్థవంచనమో యుండును. కొందఁ డేదీయో యొక వాక్యము నిచ్చి యిది యేవృత్తములో నిముడు నని యడుగుదురు. కొన్నిపదములనిచ్చి వీని నీవృత్తములో నిముపింపు మని యడుగుదురు.

నగరు, వగరు, తొగరు, తగరు సమమాటల నిచ్చి భారతభాగవతరామాయణార్థముల నిచ్చునట్లుపద్యములు చెప్పునుని రాధామాధవ కవి నడిగినారటగదా. స, సే, మి, రా. - అ, వ్ర, శి, ఖ. అరు సౌస్థుత ప్రశ్నలును సమస్యలలోనే చేరును.

గోలకొండ, మాలముండ, పూలదండ, కొత్తకుండ యని సమస్యయిచ్చినఁ బద్యములో నొకకవి యిమిడించెనటగదా : ఇట్టివే సమస్యలు. ఇందుఁ గొన్ని చాలఁ జేలికగాఁ గనఁబడును. పూరించుటకుఁ గూడఁ జేలికయే యగును. కొన్ని చిక్కులుపెట్టునవి కలవు. సమస్యలను బూరించుటకుఁ గవి కుభయభాషలలోనేకాదు మరభాషలలోఁ గూడ సమభవము కొన్నింటి కవసరమైనట్లు కనఁబడుచున్నది.

“తలకాయలపులుసుద్రావి తనిసిరిబావల్”

“కప్పను గని పాము భీతి గడగడ వడకె.”

ఇట్టివి చాలఁ దేలికగా నుండును.

“ఏకాదశినాడు సప్త మేడేగడియల్.”

దీనిపూరణమునకై కొంతయూహ యుక్తియు నవసరము.

“గుండ్రాతికిఁ గాల్లు వచ్చి గుసగుస నడిచె.”

దీనిని బూరించుటయే క్రథాన మైనది గాని-కొందండ్రాముఁడు, “ఇంద్రాచాసము” “ఈండ్ర” యాతఁడు సమస్య యిచ్చె ననుట యంత సరసముగాదు.

యెత్తముమీఁదఁ గవులను బరీక్షించుటకే సమస్యలు పుట్టిన వనుకొనవచ్చును. సమస్యపూరిణము వలన సాహిత్యబలము నృద్ధియగును. కొందఱకుఁ జదరంగపు పోటీవలెనే సమస్యలపైఱ్ఱి యెక్కువ. ఒక్కయస్థావధాని గాంచిరా, యెక్కువ తారసిల్లెనా, చాలఁజిక్కులసమస్య లిచ్చెదను.

“ఇక నొకలక్షముచ్చెదను నిందుకుఁ బద్యము చెప్పు సత్కవీ” యని సమస్యయిచ్చిన- “ఇక నొకలక్ష యిచ్చినను నిందుకుఁ బద్యము లేకు సత్ప్రభూ” అని చెప్పివల్లు విందుము.

“సంస్కృతవాసనామహిమ చాలదుగా భువి నెంతవానికి” అని యెవ్వరో -మాడుగులసాఫ్తానములోఁ గాబోలు- సమస్య యిచ్చి నట్లను అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవిగారుకాబోలును రెండుచరణములు పూరించినట్లును వినియుంటిని. విషయమును చెల్పుటకే కాని దీనిని యథార్థవిషయముగా నన్నింటిలో నెంచుటకుఁ గాదు. అతివిస్తారము వలదు.

కసమస్యల పుస్తకమును తిఁచినాకల్లిజల్లా, నవసాలపురమును పుడుకోట (గ్రాత్రకోట) రాజైన రఘునాథభూపాలుఁడు రచించెను. పుడుకోట స్వతంత్రసంస్థానము. ఈరాజవంశమునకు, తొండమాను లను

చిరుదనామము గలదు. ఈరఘునాథకొండమాన్ భూపాలుడు 1767 వ
 సం. మొదలు 1789 వ సం. వఱకుఁ బరిపాలించెను. ఈతనియొద్దఁ బెద్ద
 విద్వాంసుఁడు నుదురుపాటి వేంకటాచ్యుడని యొకఁడు కలఁడు. ఈరాజు
 తండ్రి విజయరఘునాథకొండమాన్ మహీపాలునియొద్ద నీవిద్వాంసుని
 తండ్రి యుద్దండకవి చిరుమగల సీతారామశాస్త్రి యుండెను. ఈవెంకట
 కవికుమారులు సాంబకవి మున్నగువానుడిరి. వీరందఱును సనేకగ్రంథ
 ములను రచించిరి. ఈసమస్యలను వెంకటకవి యిచ్చుచుండిన రఘునాథ
 భూపాలుఁడు పూరించినట్లు పుస్తకములోఁ దెల్పబడినది. ఈరాజు మున్ను
 పార్వతీపరిణయమును ప్రబంధమునుగూడ రచియించియున్నాఁడు. దాని
 లోఁ దన యాస్థానమునుదలి విద్వాంసుఁడగు వెంకన్నకవిని బ్రశంసించి
 యున్నాఁడు. దానింబట్టి కొందఱు వెంకటకవియే రచియించి పార్వతీ
 పరిణయమునకు రాజుపేరు పెట్టినాఁడనుచు. అట్లే దీనినిగూడ భావించె
 దను. మనలో నున్నదియే, కృష్ణదేవరాయలు నే నాముక్తమాల్యదను
 రచించితి నని యెన్నోపాత్యములతోఁ దెల్పుచున్నను మనవారు దానిని
 బాటింపక పెద్దనార్యుఁడు రచించినాఁడని చెప్పెదరు. ఇంకఁ దక్కినవారి
 మాటొందుకు. కల్పనలలో, సంకునను నిస్సారకల్పనలలో, వానిని నమ్ము
 టలో మనవా రందె వేసిన చేతులుగదా! సుప్రసిద్ధులు విద్వదగ్రంథులు
 వేదము వేంకటరామశాస్త్రిలవంటివారు, ఆముక్తమాల్యదను శ్రీకృష్ణ
 రాయలు రచించిన దని యొప్పుకొనక పెద్దనపేరు లోకులుచెప్పుచున్నను
 దానిం బాటింపక, చివరకుఁ బుస్తకముమీఁదఁ దమ పేరైన వేసికొన్నారు
 గాని రాయలపేరు గాని పెద్దనార్యునిపేరు గాని వేయఁ జేయాడినవారు
 కాదైరి. ఇంక నితరుల లెక్కనను. మల్లినాథసూరి యెంత కొట్టుకొనుచు
 న్ను ను బెద్దిభట్టుగారని మనవారు వాడుటమానరుగదా? పండితబృందము
 సభలో నుండఁగా రాజు రసికుఁడు కారాదా, కాఁదా? రాజు లంతయజ్ఞా
 నులా! భోజరాజుమాట యేమిచెప్పెదరో వీరు. ఇంక విస్తరింపరాదు. పండి
 తుఁడగు నుదురుపాటి వెంకన్నకవి కవిత్వమునకును ఈరాజుకవిత్వమునకు

నుభేదమున్నట్లు విహర్షకులు, బుడితులు, నిదివఱకొప్పుకొన్నారు. ఏమి వేం
కన్న వంటివాడు ప్రయోగింపఁడని రఘునాథరాజు నెత్తిని రుద్దినానో యట్టి
వియే యీసమస్యలలోఁగూడఁగలవుగావున దీనిని వెంకన్నకవి కంటఁగట్ట
రనితలఁచెదను. అర్హులారా! నానుకులను నమ్మక నానుకులను విశ్వసించు
డు. ఇటీవలి మృత్యుంజయు కవివంటివారు ధనాశచే బలువురచేర బహు
గ్రంథములు రచించినట్లు కనఁబడుచున్నదిగాని- అంధ్రభాషార్ణవమువంటి
శ్రేష్ఠతరాంధ్రనిఘంటువును రచించి యాంధ్రులకు భిక్షువెట్టినవిద్యాం
సుఁడు డబ్బుకక్కుఁజిరిని హీనకార్యమును జేయఁడు. భోజమహారాజు
మొదలిప్పటి చిన్నచిన్న ప్రభువులవఱకును వారివారిగూఢాస్థానములలో
ననేకులు కవులు, బుడితులు నిల్చియున్నారు. అరసికు లయినరాజులు
కవుల నాదరింతురా!

ఏవయిన దోషపదములు (వరించేవేళ, దివ్యరత్నాకలితంబగుఁ
ద్యుతివిధంబున) కలిగిన నవి యప్పటికిఁ గ్రామ్యకావ్యలోఁ జేర్చినవారుకొంద
ఱుండియుందురని తలంచుట లెస్స. కవులు సమ్మతించి రనవచ్చును. అంత
యకాని రాజులుచెప్పినవి తప్పులు వారికవులుచెప్పినవి యొప్పులు ననుట
సమంజసము గాదు. ఏమియోకొన్ని పదములు విరుద్ధములు దొరలినను-
వానిని రాజు కవికేఁ జూపించిన సమర్థించి సందర్భశుద్ధిగా నున్నందుననో
దిద్దిన నచ్చట సరిగాఁ గుమర దనియో ప్రభువును దప్పులు వట్టుటకు
శంకించియో యట్టివానిని సమ్మతించినంతన యేమాయె. మఱియు నొక్కరు
రచించిన తప్పుల పుస్తకమును విద్వాంసుఁడు దిద్దిన నది యతనికైలికే
వచ్చును. భేద మెట్లు తెలియును. ఇప్పు డిట్టివెన్ని వెలువడుటలేదు! శాంత
ము పాఠము!

ఈకవిజనోద్దేవని పరిషత్పుస్తక భాండాగారములో 3852వ సంఖ్యను
గలదు. ఈకాగితముపుస్తకము పరిషత్తునకు దక్షిణదేశమునఁ బుస్తకసంపా
దన మొనర్చిన బ్ర. హరి సేతురామయ్యగారు సంపాదించినది. ఇదివారి
స్వహస్తలిఖితము. ఈయన వెంకవకవిగారి బంధుకుటుంబములోనివారు.

తిరిచినాకల్లిలో నున్నారు. ఇందలివివరణములలోని కొన్నిమాటలు మేము సవరణ చేసితిమి. కొన్ని యిళ్ళటివానికి రుచింప వనితొలగించితిమి. గంఠ పద్యములకు ౮౯ మాత్రమే ప్రకటించితిమి. తొలగింపఁ బడినవి యథిలాషగలవారు మూలగ్రంథములోఁ జూడవచ్చును.

లికుచంబులు కొండలంత లేదావాదా.

రాక్షు లనుదాన గూనికు రాజవదన.

మగదానికి వైరి యాడవాఁడే తలఁపగ.

భామణి పాడవయ్యె గిరులు తలక్రిందయ్యెగ.

అగ్నికి గాళ్ల యివగాక యధికముగలదే.

ఇట్టివి పూరణములోఁ జరుగ్తున్న లేనివి, యసభ్యముగా నుండు నేమో యనుకొన్నవి తొలగింపఁ బడినవి. “పగటఁ జంద్రిక” యను 48వ సమస్యకురొనుపద్యములున్నవి. మొదటపద్యముందొలగించితిమి. ఇళ్ళటికిని కొన్ని పూరణములు శ్లేషలమూలమునఁ జక్కగాఁ గుమరుట లేను. వంకాయ, వంకాయె, బీర(అ)కాయ-జూబీరకాయ యను విట్టివి చూడఁడు.

ఇది నిజముగాఁ గవిజనోద్భవమే. 73వ పద్యము స్తోత్రాసయుతము. 75వది - గోగ్రణిగోఅగ్రణిగవాగ్రణి.- ఇట్టివి పండితుఁడు కానివాఁడు పూరించినవికావు. పండిత్యము లేనివాఁడు సార్వభౌమరిణయమును రచింపఁ గలఁడా. అందెంత లోకానుభవవిషయమున్నదో చిత్తగింపరా! అక్షరగోళన వృత్తగోళన సమస్యలు, సాధారణములూ! అవి సాధారణులకు సాధ్యములూ! మాపరాకుననే! కావచ్చును. గ్రంథముచివరకాగితములో నొక్క ప్రక్కను “౨౨ (a) నాలుగేళ్లును నెనిమిదే నలిననయన-

తే. గీ. ఏనునొక్కటికిని నాలుగేళ్లుండ

నిరుకు కొలుచుండె గాధెలఁ దటసుగాను

అల్లయెద్దులలో సగ మచ్చివేయ

నాలుగేళ్లును నెనిమిదే నలిననయన.”

అనుకోక పద్యముగలను. మొదట విడువబడినది. మూలములోఁ జేరలేదు. అర్హమేని జేర్చుకొనుడు. అంగములలో దొరకుసమస్యల పుస్తకముకంటె నిందనేకవిధముల విశేషములతోఁ గూడిన పద్యములుగలవు. చదువరులకు నేను దెలుపనక్కరముండదు.

కవనమునా దాదరముగలచాకకులారా ! సమస్యలనాదరింపుడు; సమస్యార్థముసహజము సమస్యల నిర్బుటయందును నిపుఁల రగులు. పెక్కులు సమస్యలం జదివినఁగాని మీకు దానియందు తొహము కలుగదు, కలిగినఁగాని చమత్కారముగ సమస్యల నీయఁజాలరు, పూరింపఁజాలరు. సమస్యదరణము-భాషాభివృద్ధికి మూలమగును.

పురుకోట, దానిప్రభువులను, వారివిద్వాంసులను, వారివారి గ్రంథములం దెలుపుదు విరివిగాఁ బఠింపవారు చక్కని చరిత్రము వ్రాయువనున్నారు. కావున నీచిన్నిపాత్రము పీఠికలో విశేషింపలేదు.

విద్యద్విధేయుడు,

కొత్తపల్లి సూర్యరావు.

క్రకటితము సేయు మీకృతి
స్మృకలుషగిరిభేదశంబ శ్రీబృహదంబా.

ఈక్రిందివి కృద్విశ్రసమస్యలు.

(2) “క్రకచము జలధరమువోలె గడు నింపెసంగెన్.”

క. మకరాంక కేళికోద్రే

కకరత్నం బెంచి చూడఁగాఁ బెలికిఁ జక

చ్చకితరుచిచయమగు న

క్రకచము జలధరమువోలె గడు నింపెసంగెన్.

(3) “కావేరే శిరముపైని గట్టంగవలయున్.”

క. నీవంటి హవవంతున

కేవేళను జీటిసంగయే కాకను జె

గావి మొదలైనపాగలు

కావేరేశిరముపైని గట్టంగవలయున్.

కా=కాదు, వేరే (తే) శిరము- అని పదవిభాగము.

వేలుపూరణము.

క. స్త్రీవశ్యమునకు సింహం

డవేరు నొసంగె దాని నెఱుఁగుచువే కా

యీవనితామణివలచుట

కావేరే శిరముపైని గట్టంగవలయున్.

వలచుటకు- ఆవేరే, అల్లవేరే- అని పదవిభాగము.

(4) “వాలెఱి లే కొక్తవనిత వర్షంబుండెన్.”

క. సీతాంగన యొక్కతయే

వాలెఱి నెరలేక యొక్కవర్షంబుండెన్

అలెఱుగున మఱి యేతఱి

వాలెఱిలే కొక్తవనిత వర్షంబుండెన్.

వాలెఱి + ఎఱ ; వాలెఱు=మోచి.

(5) “వావిలి లోక్రయః స్తోత్రవలెనే యుండె.”

క. ఓవిద్యస్వతి నను సు

ప్రీతినియన్నకును బే తెలిసింపును మా

పేరిత మనియెను మధ్యము

వావిలిలోక్రయః స్తోత్రవలెనే యుండె.

వావిలి యనుపదము:- మధ్యమాక్షుమును, లోయక- వారి యని యాయెను.

—: వివిధసమస్యలు :-

(6) “పాగా గొంతుకడ శిరముపైని గలదే.”

క. బాగుగఁ దంబులు మీఱుచు

రాగంబుల వినికిసేయు రమణీః దలఁచె

ధాగరి ధగారి ధగరి

పాగా గొంతుకడ శిరముపైని గలదే.

పాగా=పంచుగాఁగూర్చుమును, గొంతుకడ=గొంతుమీద కలదు నని కాని
పాగా యనిఁ దలపా. కాదు.

(7) “కంబాలకుఁ జరులు గిరులకైచడి వెంసె.”

క. శంబరవిరోధియాయెను

యూబుజపూధవునిస్పృహ పడగతి దే

హంబుచకు మీచుమను జో

కం బాలకుఁ జరులు గిరులకైచడి వెంసె.

జోక + చాలకు, అని పదవిభాగము.

(8) “పడుచున్నను బెడ్డిసేయువారును గలరే.”

క. కడువేసుకగా నుండెను

పడుచున్నను బెడ్డిసేయవచ్చును జగతి

దడలేక పండుఁ జమ్ములు

బడుచున్నను బెడ్డిసేయువారును గలరే.

(9) “ముక్తున నలమానవుండు భూరి యొసంగెన్.”

క. కక్తసమా పదియవమా

లక్ష్మట యనుచుండఁ దరుణి యాత్మజ గడ్డలోఁ

జక్తఁగఁ గవఁగాఁ గని యొక

ముక్తున నలమానవుండు భూరి యొసంగెన్.

“కనకాకముక్తున” అనియుండవచ్చు పనితోఁచెడిది (ముక్తు—తినుకుటకంటె.)

ముక్తుట మూల్గుట— భూరి—పుత్రోత్పత్త్యందర్శమున ముక్తుడైదానము.

(10) “వంకాయా పెసరకాయె వడ్లజొన్నల్”

క. వంకాయ లమ్మదానిని

జెంకను బెట్టిసి సరకుఁ జేకొనఁ జోరుం

డింకేమి చెప్ప మాకుఁ

వంకా యాపె సరకాయె, వడ్లజొన్నల్.

ఉత్తరప్రత్యుత్తరవిషయ సమస్య - వంకాయ, పెసరకాయ, వడ్ల, అజొన్నల్
వంకాయలమ్మదాని సరకుగానాయెను, విషయపరిహారము.

(11) “నీవేచేసితిని కాక నేచేసితివే.”

క. ఏవేళఁ దప్పువెల్లెద

నోచనితా దేవపూజ కుండక మునుపే

కావలసిన భక్త్యంబులు

నీవేచేసి తిని కాక నేచేసితివే.

నీవేచేసి=నీవేపాకము చేసి, తిని=దేవతానైవేద్యముఁకుం బూర్వమే భక్షించి.
కాకనేచేసితివే=పూజానష్టముగాఁ జేసితివిచా:—అని, భక్తముగా— నీవే చేసితిని,
నేచేసితిని అని క్రియలం బ్రయోగించివండుటకు విషయపరిహారము.

(12) “భంగి నీళ్లను ద్రాగినఁ బ్రజ్ఞచెడరు”

గీ. భంగినీళ్లను ద్రాగినఁ బ్రజ్ఞచెడక

పోవ డెటువంటి వానికి భూమిలోన

లలన యేమందుఁ జిత్ర మాకలశమునికి

భంగి నీళ్లను ద్రాగినఁ బ్రజ్ఞచెడరు.

భంగము=అల, భంగములుగలది భంగి=సముద్రము. భంగి=గంజాయి, కలశ
ముని=అగస్త్యుఁడు. భంగినీళ్లు=సమద్రోదకము.

(13) “చండాళుల జేరు తప్పి సరి యనఁ దగునే”

క. అండజగామిని శ్రీముఖ

మండలమునకు ద్విజరాజు మాద్రియెకా య

టుండఁగఁ దద్వైరము గొని

చండాళులజేరు తప్పి సరియనఁ దగునే.

చండాళులకా=మాకంజాని, చేరు=ఆశ్రయించిన, తమ్మి=పద్మినీజాతిస్త్రీ.
చండ + అశులకా=కోపములకు మైదలను, చేరు, తమ్మి=పద్యము. చండాలసంపర్క-
ముగల పద్మినీజాతిస్త్రీని స్వచ్ఛమైన దనవచ్చునా. చండములకు కుమ్మెదలతోఁగూడి
సపద్యము-అండజగామిని ముఖమునకు సరివచ్చునా.

(14) “పోగులు చెవులకడలేక భుజమున మెలసెన్”

క. పోగులు కావలె నంచని

యేగతిఁ దండ్రకడఁ జెప్ప నీయమి నిత్ర

త్యాగతి బాఁజనపిలకుఁ

పోగులు చెవులుకడ లేక భుజమున మెలసెన్.

పోగులు=కర్ణాగ్రభాగాలు. పోగులు=నూలిప్రోగులు- యిష్టోపవీరములు.
ప్రోగులు చెవులకడలేవు భుజమున నున్నవి మని వివచయము. నూలిప్రోగులు, అఁగా
జన్మింపములు భుజముపై నున్నవి వివచయహాసు.

(15) “తరుణి నీకంట సుందరదాసుగుంట”

గీ. పుష్పిణిని నీవు కావే ముట్టరాకు

ఇకన నె జానమును జేయ నింపురాకు

నాఁడె బహుమత్సమునఁ ద్రవ్వించెను గాచె

తరుణి నీ కంట సుందరదాసు గుంట.

నీకంటకా, నీకంటియను- ఇదివివచయము. నీవు, అంటకా=నీవుస్పృశించుట
క్రమమైన సుందరదాసుగుంట- సుందరదాసు శ్రద్ధించుకొలను, కలనుగదా యని పరి
హారము.

(16) “బల్లముగో రాతు రాతుపైఁ బల్లంబుక”

క. పెల్లుగ మీటిరి యశ్వా

లొలున రాతులును వానిలో నొకటి వడి

గి గి

ప్రశ్న గల బడి నా యగడితఁ
బల్లములో కాతు కాతుపైఁ బల్లమున్.

పల్లము = బోడు, పల్లము = గుట్టుమపై జేసి.

(17) “కాశీతల మొక్క గ్రుక్కగాఁ గొనె లోనె”

క. వేసవిదినముల నొడలు

గాసిన గాళిమురు జెడి కావడిలోనె

మోసిరజలం బమ్మకమ్మటి

కాశీతల మొక్క గ్రుక్కగాఁ గొనె లోనె.

కాశీతలము = వాహనప్రదేశము లోగొనె నని విషయము. అమ్మకమ్మటిగా
శీతలము = అమ్మకమ్మటికిరలఁ జల్లనైన యని పరిహారము.

(18) “మారు జగదాన నారదమాని బలిసె”

గీ. వైత్యనాశకు జగదాన దప్పి యణగె

శూలిపోయెనఁ గొంచెము త్తున యణగె

గదనమున వాణికి మిన్నగాన నాకు

మారుజగదాన నారదమాని బలిసె.

మారు = సన్మతమునమునఁ గలపోయెను శూలిం చేసెను విషయము. ఆమారు =
అవసరస్సామియున్న యుద్ధములో ని పరిహారము.

(19) “కుంభటిలో నొక్క కుక్క కూడల నీనె”

క. తొలికి యగు శుని కూడల

దిరుగ గండు దీపఁ నూలు దేశీయ ములగ

సాపుకన దిచ్చె నివఁ బటి

కుంభటిలో నొక్క కుక్క కూడల నీనె.

ఈకుటుంబ సిద్ధముగావున్న (శుని) = కుక్క మూలుగుచుండఁగా చానిం జూచు
టకై (అక్క =) శిష్టసోదర, (పటిన్ =) గుడ్డము, కుంభటిలోపల, కుక్కన్ =
పెట్టెగా = వీపము తెరిగించుటకై కుంభటిలో గుడ్డపెరికను పెట్టెగానే వీపము తెరిగిం
చుటకు ముందే - కుక్క కూడలను బెట్టినది.

(20) “చేదచమ్మలలో బాలు చెబెడ మండె”

గీ. కోరిముండిన యాత్రను గొల్ల నాల్గు

చళ పాలని చెప్పిన బ్రతునియుండి

పచ్చికయు మేసి తవుడును బాగుగఁ దింఁ

జేప చన్నులలోఁ బాలు చెందెఁ దుండె.

చేపచన్నులు = మత్స్యస్తవములు = విగోధము. చేపన్ = పాలుచేపఁగా, చన్ను
లన్ = చనకట్టలలో. పాలు చెందెను నిలవు. పువ్వుగము.

(21) “కమలావచచుటిమీఁదఁ గాఁకరి మొలచెన్”

క. రమణుం దూఁకిఁ బోయెద

రమణీ యనఁ జనుల సరము వాదినతోడన్

భ్రమఁబెందె ననఁగఁ బులకలు

కమలావచచుటిమీఁదఁ గాఁకరి మొలచెన్.

గాఁక = కాక పాఁడు. కాక + అకరి + వికారావృత్తములు.

(22) “వావిరికడఁద్రోసి జెలిసి వాఁకిఁ బలికెన్”

క. బైవాతృకాస్య మొనఁగే

యీవని నీతనని యరుచుఁ గృష్ణవిచ్చెలిన్

భావముగ నడుగి నదియన్

వావిరికడఁద్రోసి జెలిసి వాఁకిఁ బలికెన్.

వావిరికడన్ ద్రోసి = అనఁము. వాఁకిన్ = వాఁకియనుకృతిములాని, అడన్ =
చివరియక్షరమును, ద్రోసి = ద్రోసివైచి, “వావి” అనును. వానిం దిదిపి పలికె ననిభావము.

(23) “ఖానుఁడు వేచేసి రాఁగఁ గంటివె చెలియా”

క. ఆనాఁడు యవసకస్యక

మానము చేకొన్న వాఁడు మాయ్యుఁడు త్రిదగ

త్రాణుఁడు ధీరుఁడు నిరిత

ఖానుఁడు వేచేసిరాఁగఁ గంటివె చెలియా.

నిర్జితఖానుఁడు = యుక్తఃస్థుని జయించిన కంఠవాదుకాఁడు. కంఠేశుఁడు యు
క్తఃస్థుని జయించి యుక్తవాచ్చారును గాంధర్వమున మించెని పురాణప్రసిద్ధము.

(24) “మణి కరఁగును గానచంద్రమసులను దక్షన్”

క. మణి కరఁగు గీతిచే విధు

ఘృణిచే లోకమున రసికుఁ డింతిచను మొనఁగ

పుణకుటయె చాలుఁ జొక్కి ర

మణి కరఁగును గానచంద్రమసులను దక్షన్.

గానమున రాల్గఁగును, బృందమునిచే బృందకాంతములును కరఁగును, గానమును బృందముఁడును లేకుండఁగ నే సానునిచే నునికి కరఁగును.

(25) “కంబలి తిని పెరుగుపట్టి కాఁపు గంటిన్.”

క. సంబళమును గొనఁగా గ్రా

మూబున కంపితివి యొగు మణియములే వి

త్తం బొసఁగ లేదు నాకటి

కంబలి తిని పెరుగుపట్టి కాఁపు గంటిన్.

కంబలి=కంబళము. అకటికి + అంబలి సంబళము-శీతము. మణియములు=ఉన్నోళ్లు గులు. అధికారులు. మణివము.

(26) “బోటికి నొదైన వస్త్రముంతురె చెలియా.”

క. పూటకుం బూటకు మేలె

బోటికి మేలైనవస్త్ర మొసఁగఁగవచ్చున్

సోటకయెను మగు నచ్చె

బోటికి నొదైన వస్త్ర ముంతురె చెలియా.

బోటికి వస్త్రముంతురె=ఇదివిషయము. ఆ + చెయి + ఓటికిన్ = ఆచెయింకఁ గల ద్వారమునకు, అనిపరిహారము. ఓటిచెంబునను మాటించునగాని గుష్టతికి వెట్టెనగదా!

(27) “ఉత్తరమున సూర్యబింబ ముదయా బయ్యెన్.”

క. మత్తాధిచికుర నాగురి

కత్తెఱి దములాపునుకుపు లాదిచ్చుచు నా

చిత్తేశుఁ డనెనుపలుకున

కుత్తరమున సూర్యబింబ ముదయా బయ్యెన్.

ఉత్తరము=కత్తెఱి. ఉత్తరము చెప్పిపిచ్చుట.

(28) “ఈఁగయుఁ బులి సమముగానె యేర్పడి యుండెన్.”

క. ఈగుంటకడకు నీళ్ళకు

ద్రాగుటకు వ్రాఁగఁ బొంది చారాబిడి వే

వేగఁ నుచాకిని నెత్తఁగ

నీఁగయుఁ బులి సమముగానె యేర్పడి యుండెన్.

ఈఁగయుఁ బులియు సమముగా నుండుట విషయము. ఈఁగ=కుప్పాకి మొగలా టమున గులులెఱుఁగుటకై యుంచునుంటు (ఉండ). ఈఁగయుఁ బులియు సమముగానె యున్నది యనఁగా లక్ష్యము సరిగానుండె నుంటు—

(29) “వంకాయను జెఱకురసము వడియుచునుండె.”

క. పంకజముఖపై నామక
రాంకున కేనుక్కినుకొ యాశుగముల ని
శృంకముగఁ జేద నప్పుడు
వంకాయను జెఱకు రసము వడియుచు నుండె.

పంకాయను, పంక + ఆయెను. పంకరగాఁబోయెను. ఇక్షుధనుస్సు గనుక- ఆయెను
కున ననుచువడినను. పవ్యములో వంకాయెను, అనియున్నది. పంక + ఆయెను- అనునది
సరియే కాని పంకాయ- అనిపంకాయకురూపముతోఁగనీయదు. వ్యవహారములోనిధ్వనిని
బట్టియే.

(30) “కలికిని గనుఁగొంటి దేగకాల నింటుక.”

క. పాలమున నారణపక్షి
బలిమిని దాప యని తూటి బహువేగమునం
దలవట్టి యీడ్చునప్పుడు
కలికిని కనుఁగొంటి దేగకాల నింటుక.

కలిక=స్త్రీవి. మింటుఁగొంటిని వింటుము. నారణపక్షికలిక=నారాకుణపక్షి
కనునందుడు, (కురాయి) యిందును. దేగి పట్టి యీడ్వగా దానికాలిని బట్టి పని-
కలికురాయి.

(31) “రతిపతి ముక్తముడు గాఁడు బ్రహ్మయై రలఁడె.”

క. సతతము పీఠవాదన
చతురతఁ దన రత్నసభను జలరూపం బా
విరమునను తేయు నాభా
రతిపతి ముక్తముడు గాఁడు బ్రహ్మయై రలఁడె.

(32) “వీరకాయకన్ను చేరఁడంత.”

గీ. వినను గనను లేదు విశ్వంబులో వింత
గంటి నేను జాలఁ గన్నులార
నీవుఁ జూడరమ్ము నిక్కుంటు కనకజం
వీరకాయ కన్ను చేరఁడంత.

కనక, జువీర, కాయ=బంగారు, నిమ్మపండువంటి, వీరము, గలస్త్రీయొక్క,
కన్ను=నీరము- చేరఁడంత.

(33) “రతనమునకు గుఱుతు దంతిరథ ఘోటకముల్.”

క. సతతము సరసామాత్యుల

మతివిభవము గూడ రాష్ట్రవర్తన మెపుడు

గుతుకమ్మునఁ జేయు నలదొ

రతనమునకు గుఱుతు దంతి రథ ఘోటకముల్.

(34) “అస్తునన్నను నవల సయ్యాట గలదె.”

గీ. నిస్తుకుం డమ్ముచుచు నొక్కనెలఁత రాగ

గొప్పవిగ రెండుపండ్లు గైకొందు ననఁగ

నేల పలుమాట లాడెద విటుల విటుల

కమ్మనన్నను నవల సయ్యాటగలదె.

అమ్మను=నిమ్మపండ్లుపక్రియింపను, అమ్మను=తల్లిని. పండ్లచ్యుతనిన పిచ్చుటచదు గుఱుయేల. అమ్మను- అని వాచి తెల్పినప్పుడు విటులసయ్యాటము లుండునా.

(35) “బోడికిఁ గొప్పించ మిగుల ముద్దులు గులికె.”

క. ఏడను వినికియుఁ గలదే

బోడికిఁగొప్పించు కలుకు భువనస్థలిలోఁ

గోడెమిటారికి నాపూఁ

బోడికిఁ గొప్పించ మిగుల ముద్దులు గులికె.

భూబోడికిఁ=పుష్పపద్మకళిరముల స్త్రీకి.

(36) “వలుకులనే చెప్పకతనఁ బలుకులె యయ్యె.”

క. పులకండము లంచని తే

నెలటం చని వలుకుచుద్దు నేరనివారల్

కలికిఁ బలుకులు కపురపుఁ

బలుకులనే చెప్పకతనఁ బలుకులె యయ్యె.

(37) “గ్రామమ్మున కొనఁగె శివుఁడు కంజాత్తునకుఁ.”

క. తామరలు వేయి పూజకు

నేమంటున నొకటి దఱుగ నేత్రం బిడినం

బ్రేమం జక్రమ్మును సం

గ్రామమ్మున కొనఁగె శివుఁడు కంజాత్తునకుఁ.

గ్రామము- విషయము, సంగ్రామము=మోదము, సుమధానము.

(38) “తెఱమఱుగే చాలు వేఱ తెఱమఱుగేలా.”

క. తెఱవా నీయధరమునే

నిరతము నాశించి యంప నీవును జేరక

మఱుగిడి తదిసరియా వా

తెఱమఱుగే చాలు వేఱ తెఱమఱుగేలా.

తెఱ=మఱుగించి. వాతెఱ=మోసి.

(39) “రంగపఱే తురక కాక రంగప తొనా.”

క. అంగనఁ గొనె వానింటరు

బొంగలి నదివెట్టఁ దినియె బో యది యెగ్గా

గంగాధర యేమందుఁ దు

రంగపఱే తురక కాక రంగప తొనా.

రుంగంపఱి=శ్వపఱి. పాచ్చికొక. రంగపఱి=శ్రీరంగనాయకులు.

(40) “హారంబులు లేక యమరు నాటరుదే కా.”

క. కీరతను దెప్పుచేసుక

ఘోరాహవభూమిలోఁ గూలిక మేల

సూరగిణ మప్పు డమృత

హార బులు లేక యమరు నాటరుదే కా.

హారములు=అహారములు లేకమే. అమరులు=చావనివారైరమటవిషమము. అమృ

తాహారములేకయే, యధమునం కీర్తిని శూన లమరులై రని సమాధానము.

(41) “గాలికి సదృశములు యువతికతినకుచంబుల్.”

క. వ లుంగసమములు కన్నులు

కాలాహికి సాటి వేణి కాముని విల్ల

భ్రూలత లన్నటగును న

గాలికి సదృశములు యువతికతినకుచంబుల్.

మ + అలి=గాలికి, కొండలగుంపునకు.

(42) “ధీరుడు రణ మన్న వెఱచుఁ దెంపరిగామి.”

క. నూరునిఁ గన్న దివాంధము

బైరినిఁ గనుఁగొన్న కొంగ పంచాననముం

జేరినమ్మగ మన్నట్ల య
 ధీరుడు రణమన్న వెఱచుఁ దెంపరిగామిన్.

(43) “రామునిసతి గుఱము శబ్దరాశిం గొలిపెన్.”

క. భూమిశునెదురు వారల

పై ముందును గుండుచుం దుపాకిని నిడి తా
 వేచుట బాదరు నుంచిన

రాముని సతిగుఱము శబ్దరాశిం గొలిపెన్.

రాముని సతి యగుసీతగుఱము శబ్దరాశిం గల్పించుట- విషయము.

రామునిసతి=జానకి; గుఱము=త్రాడు. జానకిత్రాడు, పూర్వము కర్ణాటకపురుషా
 కులకు జానకిత్రాళ్లదివర నన్ని ముట్టించియుంచి, బాదకు, అనఁగాఁ దుపాకియందు, పోషిన
 తుపాకి చెవికిఁ దగిలించిన నది శబ్దముచేసెడిది, అరచెట్టువార మొదలగు కొన్ని వారల
 తోఁచ్రాళ్లుపేని నిప్పంటించిన నది యాఱకుండ రగులును. రంజకమంటుకొనిన శబ్దించును.
 రామునిసతిగుఱము=జానకిత్రాడని కల్పింపఁబడినది. లక్ష్మీతలఁగణముగా గ్రహించునది.

(44) “మీసానకుఁ గాళ్లు మూఁడు మేదినిఁ గల్గెన్.”

క. మీసానకుఁ గాళ్లెక్కడ

బాసిగ విన్నదియు లేదు వసుధాస్థలిలో

వాసనగండము రాచెడు

మీసానకుఁ గాళ్లు మూఁడు మేదినిఁ గల్గెన్.

మీసానకు=మీసమునకు- మీసానకు=మీసందపుసానకు-

(45) “పులి దాసరులకును బెట్టె బొట్టలు నిండన్.”

క. పులి యెరురఁ బడినచోఁ దిరు

మలరాయని వేడుకొనఁగ మనసున నొకఁడా

వలఁ దొలఁగిపోయె శాంతతఁ

బులి దాసరులకును బెట్టె బొట్టలునిండన్.

పులి హింసచేయక తొలఁగిపోయినది. అతఁడు పిదప వేడుకొనుచొప్పున దాగు
 లకు భోజనము పెట్టెను.

(46) “వాలంబులు రెండు నిండుబుఁద్రావునకున్.”

క. కేలను కేడము వీలవున

మేలొ తరకసము బాళ్లు వేటి న్నలచే

బాలావతుడలలోఁ గర

వాలంబులు రెండు నిండుబంఁటాతునకుఁ.

(47) “ విధవా నీ మగఁడు నిండువేళటి గదవే. ”

క. విధుశేఖరుసతి యాజ్ఞను

మధురాధర యైనఁ గూడఁ మూరునిశేఖ

బుధుఁ డేమి చెప్ప గృహదట

విధవా నీమగఁడు నిండువేళటి గదవే.

విధవా నీ మగఁడు = ఆమనది విషమము.

గృహదటవిధవా = గృహం = ఇల్లుగాఁజేసికొనిన, అటవి = అడవిగలవాఁడే, ధవా = పెనిమిటిగాఁగల యౌవనితా = నీమగఁడు పరిపూర్ణవృద్ధమును చాలె నని సమాధానము.

వైష్యకవచపు పుత్రుం బడయఁగోరి వసిష్ఠుఁడౌర్థింది యతనియాజ్ఞచే యాగ మొనరించిన, కతినిభాగ్య యిచ్చముచొప్పున హోత ప్రయత్నము చ్చారా. కుమారి జనించెను. మఱియు వసిష్ఠునిప్రయత్నముచే నాకుమారి కుమారుడయ్యెను. ఆకుమారుఁ డొక వాఁడు వేటకువెనలి పేరువచ్చుతాల్పపు కుమారవచముఁ జేరఁగాఁ బూర్వమే మొక కాలమున శివునికాప మానవమున కేర్పడినచొప్పున స్త్రీరూపము కలిగెను. తత్సమయమున బుధుఁడు, ఆ స్త్రీని గూడిన నామెకు గిగ్గమై పురూరపునిం గనియె నని పురాణ ప్రసిద్ధము. పునరురూపమున నున్నపుడు ప్రత్యమ్నుఁ డనియ, స్త్రీరూపమున నిలాకాశ్య యనియుఁ బేరులంగొనెను.

(48) “ పగటఁ జంద్రిక గనుపించె బద్ధవయన. ’

గీ. బాగములు సేయుచును వేడ్తఁ బలుకులాడఁ

దమ్మ రసమితకోకపైఁ దగిలియుండ

నేమి యనఁ గొంకి తెలుసుక యిరినవి

పగటఁ జంద్రిక గనుపించె బద్ధవయన.

(49) “ కుందేటికిఁ గొమ్ములాఱు కుక్కువలెనే. ”

క. మందకడఁ దఱిమి పట్టిన

నందల మూఁడు కపరమ్ము లదరి పొడిచిన

ముందుబడి వెనుక దూసెను

కుందేటికిఁ గొమ్ములాఱుఁ కుక్కువలెనే.

మందలో జోకకుక్కయును గుండెలును జగడమాడఁగా నక్కడనున్న మూడు
పసరములు బెడలి యాకెంటిని దచుకొమ్ములతోఁ జొడువఁగా మూఁదావుల యాటు
కొమ్ములును గుండెటిని గుక్కటను గూడ గ్రుచ్చుకొనియెనని-

(50) “చేప కొంగను మ్రింగెను జెట్టుపైని.”

గీ. బలునిడివి యైన దాసరిపా మొకండు

చెట్టమీఁదను గొమ్మను జుట్టుకుండి

బెలియకను గూఁటిపిల్లల గలయ ముక్కు

చేప కొంగను మ్రింగెను జెట్టుపైని.

కొంగ యొకచేపను దనముక్కుచేత నెత్తుకొని యొక్కవృక్షముమీఁదఁ గట్టి
యొన్న గూఁటియందుఁ గలతనపిల్లలకు నిచ్చునపుడు ఆవృక్షముమీఁది కొమ్మనుజుట్టి
కొనియున్నపా మాచేపను ముక్కునందుఁ బెట్టుకొనియున్న కొంగను మ్రింగును.

ముక్కునందుఁ జేపగలకొంగ ముక్కుచేపకొంగ.

(51) “దీపముశిఖమీఁద నీగ సిరముగ నిలిచె.”

క. శ్రీపతికి భక్తి ధూపము

దీపము లిచ్చెనువిలాస ధీరుడు వ్రాసె

గోపురముమీఁద వెరుకక

దీపము శిఖమీఁద నీగ సిరముగ నిలిచె.

గోపురముమీఁద వ్రాసిన దీపపుశిఖమీఁద నీగవ్రాసెనని-

(52) “కుంతికిని నుగవడబయ్యెఁ గులుకులాడి.”

గీ. ఖడ్గితో నొక్కమీసంబు గలిసియుండె

జక్రితోడను నల్లనె సరసుకొనియె

బోటుకాడని మది నెంచి పూని యిపుడు

కుంతికిని నుగవడబయ్యెఁ గులుకులాడి.

ఖడ్గముగలవాడు ఖడ్గి చక్రముగలవాడు చక్రి. అట్లే కుంతము=(బల్లెము)ను
తెరచెట్టివాడు కుంతి. ఆకుంతాయుధధారితోఁ గులుకులాడి యిపుడుండె ననిభావము.

(53) “కడుపునఁ బెట్టుకొని ప్రోచె గమలోద్భవుఁడు.”

క. ముడుపులమీఁదను నాసలు

విడలుడ వెవ్వొడికైన విశ్మయమాలు

త్రడికొంచెము వడి దొరకినఁ

గడపునఁ బెట్టుకొనిపోచఁ గమలోద్భవుఁడున్.

బ్రహ్మదేవునకు హిరణ్యవృక్షమనే రున్నదిగానఁ బుత్రుడని గడపునఁబెట్టు
కొని వాచెనని చెమర్చుకొనెను. పుత్రుడేబంగారు.

(54) “కజ్జలధవళావతంసకమలముఁ గంటిన్.”

క. గొజ్జంగనీల నొకసతి

మజ్జన మై రాగఁ జూపు మాటికినీరుల్

కజ్జర రా. దేటులు నిలఁ

గజ్జలధవళావతంసకమలముఁ గంటిన్.

లోకములు కజ్జంతాయతములై యుండఁ గుముదప్రాంతిచేఁ దుమ్మెడ లవట
వ్రాలఁగాఁ జూచువారికిఁ గాటుకతోఁ గూడిన తెల్లనికన్గధూవణమా యనుకట్టుండెను.
కజ్జల=కాటుకతోఁగూడిన, ధవళ=తెల్లనైన, కన్గవతంసకమలము=రిలాసమునకైఁ గన్గ
ముత్యవలించిన తెల్లకలువ.

(55) “కొల్లడమున నొక్కచేఱ కొంగను ప్రింగెన్.”

క. అల్లని హస్యము సేయఁగ

బెల్లమునం జేసి కట్టివితరిని గొని రాఁ

నల్లికడె నల్లగంపయుఁ

కొల్లడమున నొక్కచేఱ కొంగను ప్రింగెన్.

కొల్లడము=తిరిచినాపల్లిమీపమునఁ గావేరినదినుండి భాగమై పొలునొకఁది.
గంపలోనున్న తెల్లపుకొంగను మ్రింగెనని భావము.

(56) “పాలు త్రావకయుండియు బలిమికలిగె.”

గీ. ధరణినెల్లద బిడ్డలు తల్లిచనుల

పాలుత్రావకయుండిన బ్రతుకు టరుకు

వింతయిది యశానొ కాదొ తాఁబేటిపిల

పాలు త్రావక యుంగియు బలిమికలిగె.

(57) “మఱుకుగదా పుడ రణము చూచినవేళన్.”

క. కఱకఱతోడను యుద్ధం

‘బిరువాగున నడచుచుండ నేర్పడ మడియం

దిరవనా దిగులునఁ బదయం

చుఱుకుఁ గదా వంద రణము చూచినవేళన్.

పదయండుక, ఉఱుకుఁగదా=పాటిపోవునగదా.

(68) “కిన్నెర నటువెట్టి బాల కిలకిలనవ్వెన్.”

క. పున్నమచంద్రుఁడు మెఱయె

దిన్నెగఁ దెచ్చెఱులు విసర ధీరత దప్పె

జన్ను లని కాయలంటిన

కిన్నెర నటువెట్టి బాల కిలకిలనవ్వెన్.

అంటివవాడు విటుఁ డని రఁపవలయును. భ్రాంతిచంతము, ఉన్మాదవచనాది భావము.

(69) “అయ్యయ్యో ప్రాథ ముగ్ధయై విలసిల్లెన్.”

క. తియ్యని మోవిని గ్రోలఁగ

నయ్యెడ నేమియును దెలియ కతిమోహమున

న్నయ్యనను నేమితోఁచక

యయ్యయ్యో ప్రాథ ముగ్ధయై విలసిల్లెన్.

ఇందు, ప్రళయ మను సంచారిభావము.

(70) “నలుగురిమట్టునను నిలిచె నాయిల్లారే.”

క. కలువలదొర గంధర్వుఁడు

జ్వలనుఁడు నావెనుక నరుఁడు సరసీరుహనే

త్రలకుఁ బతులగుదు కాఁగా

నలుగురిమట్టునను నిలిచె నాయిల్లారే.

(71) “మామం దాత యని యొకనిపై సతి వడియెన్.”

క. కామిని యొక్కటి వినవే

యామని స్వేదంబు నధికమై యపు డేవన్

ఏమని చెప్పును నహహ

మామం దాత యని యొకనిపై సతి వడియెన్.

(ద్రావణి) మామను- భీమనికర్మియగు వాయువును- తాతయని- వాయువు అన్నిటి కర్మి. తాను అన్నిటిఁ బట్టికవికావునఁ దనకు వాయువు తాత. (కృష్ణముగా లేడు కద్యము.)

(62) “కందులకును నెట్టమట్టి కావలయునె కా”

క. ముందుగ మాటలవిగువులు

నెందుకురా గూడ దీవు నేర్పడి నాతో

నందఱుఁ బొరలె మట్టిని

గందులకును నెట్టమట్టి కావలయునె కా.

మల్లయుద్ధమును పాదకాఁడు మఱియొకనిని జూచి వీడ్చుకనము నాతోఁ జెల్లదు. ఎట్టమట్టిలో బొరలిననాని నందఱతో చూచినాడను. కందులుగూడ నెట్టమట్టి పూసికొని యున్నది. నీ వెంత నీపాదం యెంత యని తిగస్కాగము.

(63) “రామునికోపము వసిష్ఠుల న్నొప్పించె”

క. సేనుముగ విందు పెట్టిన

నామానివ రేణ్యుగోవు నడిగిన నీమిగ

వమటక యుద్ధభూమిని

రామునికోపము వసిష్ఠుల న్నొప్పించె.

రాముని=రాజమాని. విశ్వామిత్రుఁడు, రాముని=విశ్వామిత్రుని కోపము; వసిష్ఠునకు బాధక మయ్యె ననుట. కాని రాముని=దశరథరామునియొక్క అని కాదు. యుద్ధభూమిని, రా=రాఁగా మునికోపము అనియుం జెప్పవచ్చును.

(64) “కరపదవదనముల నొక్క కట్టియ దూసె”

క. సురతాణి లగ్నవెట్టఁగఁ

గఱకొ ములు నాటఁ బాటఁ గఱచుక రీయఁ

పెటనాఁడు వేయ నవ్వుడు

కరపదవదనముల నొక్క కట్టియ దూసెన్.

ముల్లు నాటికొనినందున నొక్కఁడు కాలిని జేతిలోఁ బట్టుకొని పంటిలో నాముల్లూచఁచీసికొనుచుండ వేటొకఁ డాతనిపై వంపకట్టియ లైత ముల్లునీసికొనువాని కరము, పడము, కదనము నీమూఁటియందు నొక్కచాణమే గుప్పి చనినది.

(65) “పులినిబడె గుండు వుదియు నెలుఁగు నీలె.”

గీ. పులికిఁ జాటుకంటఁ జెంతల మెలఁగువాని

పై బడక మాన దిది వినఁబడిన మాట

మాటుమలుగునఁ బొలకువ మీటమీటఁ

బులినిఁ బడె గుండు వందియు నెలుంగు నీలె.

పులి, పంది, యెలుంగును నీర్ముతాగుమండఁగా వేటుకాఁడు మాటుననుండి ఈ పాళి మీట మీటికాఁడు. గుండు పులిమీఁదఁ బడినది. అది కోపముచే దగ్గఱనున్న పందిని, ఎలుగును జంపి తాను జచ్చినది.

(66) “వీపునఁ జను లుండె గోళ్ల వెండ్రుక లుండె.”

క. ఆపురుషుం డాపడఁతిని

వైపున సిగ వేయు మనుచు వచియించెను దా

రాపద్మాక్షిఁ జంగురు

వీపునఁ జనులుండె గోళ్ల వెండ్రుక లుండె.

సిగ వేయుటకు వెనుక నున్న దానిస్తనము లాకనివీపున నున్నది అమెగోళ్లలో వెండ్రుకలున్నది.

(67) “రథమునుచు బండి తినుట చిత్రంబుగాదె”

గీ. సారనాథీరొ నీమగఁ ధూరలేడు

బహుదినాలుగ నదియు నీపట్ల వాసి

శంకరునివింటితుడ శరచ్చవిని గనుట

రథమునుచు బండి తినుట చిత్రంబుగాదె.

ఒకశ్రీ గర్భముదాల్చి బయ్యంకలగుణముచే మన్నుతినుచున్నది. అమె మగఁ ధూరలేడు. ఉండిన భయముచే గొంకమానును, అని భావము. శంకరునికి భూమి రథము సూర్యచంద్రులు బండ్లు అని త్రిపురసంహారకాలపురాణకథ గలదు. రూపకాతికమోక్తిగా రథమును అనఁగా భూమిని (వట్టిని) బండి=అనఁగాఁ జక్కమైన చంద్రుఁడు (ముఖము) తిని ననుట.

(68) “అశ్వనికి పెన్తలో నుండునది యొసంగె.”

గీ. ఎచటనే యుండివచ్చె నీయెమ్మకాఁడు ?

పుట్టు కావలిదిక్కుకుఁ బోయివచ్చె.

నేరు కానుక యొసంగెనే యింతి నీకు ?

నశ్వనికి పెన్తలోనుండునది యొసంగె.

నీరు కానుకకు — ఈ కథకు — అశ్వనికి పెన్తలోనుండునదియనె.

(69) “అల్లె ఫేటకమును గూడ నైనఫలము.”

గీ. పతి యిచటలేనివేళ రేపకడయందు

సర్పమణిఁ దెచ్చి తా తొమ్ముచక్కి నిడిన

నర్పణముసేతు గరుడ నీకధికభక్తి

నల్లెఫేటకమును గూడ నైనఫలము.

శాఖఁ దింటులేని యీసమయమున సర్పమణిఁ భుజంగరత్నమును (జాగనా మకుని) దెచ్చి తా- తొమ్ముకడ నిడినయెడల, గరుడఁటనినాయక! (విఁపక్షులకు నాయకఁప్రభువా) నీకు అధికభక్తిఁ అల్లెఫేటకమునుగూడఁ, అల్లెఁనారి, ఫేటకముఁకేడము (దాటు) నారి కేడము ననురెండుపదములుంగూడినప్పుడు అయిన ఫలమును అనఁగా నారికేడమునుఁటెంకాయను నీకర్పణచేయుచును. భుజంగులుఁవర్జములు జారులు. ఫేటకబ్రమునుండి కేడమైనదని యందును. ఫేట కేడకానప్పుడు. నారికేడము డళలకు కేడము మాన్చిన నారికేళము కాఁగలదని సమర్థింపఁదగును.

(70) “అన్నను సవతి యని పోరునటే యయ్యె.”

క. వెన్నుఁడు మోహినిగా నొ

చున్నయెడఁ శివుఁడు చూచి సొక్కుచుఁ దాఁలై

కొన్నఁ గని డెంద మోర్వక

యన్నను సవతి యని పోరునటే యయ్యె.

అన్నగారిని సవతి యని పోరుట యెందైనఁ గలదా, కలదు. విష్ణుదేవుఁడు పార్వతికి, అన్నకరుసవాడఁడు. అవిష్ణువు మోహినిచేమము వేసికపుడు శివుఁ డామోహినిని మోహింపఁగాఁ బార్వతి నాయన్నయే నాకు సవతి యయ్యె నని కలహించె నని చమత్కారము.

(71) “ఇనతనయునిఁ జూచి రాముఁ డిట్లని పలికె.”

క. ఇనతనయుఁడు రామునిఁ గని

తనయన్నను నీవు గూల్చుదా రెట్లన్న

మును సాలములఁ గూలిది

యినతనయునిఁ జూచి రాముఁ డిట్లని పలికె.

ఎట్లు నీవు వాలిని జంపెద నని ముగ్ధివుఁ డడిగిన ముందుగా నేడసాలకృత్తులు లని గూల్చి యినతనయునితో ‘నిట్లు’ అని రాముఁడు పలికె నని సమాధానము, అభినయ రూపముకఁ జెప్పిననుట.

(72) “వజ్రము వెన్నెక్కఁ గెంపువలెఁ గన్పించె”

క. వజ్రసమనాస వినుచి

వజ్రేడు మదాంధరిపుల మార్పొని పొడువ

వజ్రముపో ల్జముదాడిని

వజ్రము వెన్నెక్కఁ గెంపువలెఁ గన్పించె.

ఒకకూరుడు = క్రతువులను జముదాడిచే పామునపు డది మాసి వెన్నెముకన వారియొద్దళ్ళనుండి స్తుతు కాశము. ఆనెత్తురుపూసికొని యాజముదాడి వజ్రము కెంపు వలె నెట్లుగఁ గనుపట్టెను. అని సమాధానము. జముదాడి వజ్రము = చివ, కొన.

(కతివస్రాసశబ్దచిత్రాక్షరయతివంచనా సమస్య.)

(73) “క్లావిమలాక్ష వేంకటనగాధ్యక్షా”

క. దిగ్గలనాకబరీధర

స్రగ్ధాలితకీర్తిజాల సర్వణశీలా

విగ్గపితరక్షమార్తాం

డక్లావిమలాక్ష వేంకటనగాధ్యక్షా.

(74) “విధ్యండము లీక్షరీతి విశ్రుతమయ్యె”.

క. అధ్యత్తవిద్య యుపనిష

డధ్యయనముఁ జేయఁ జేయ నర్థము బయలై

సాధ్యం బైనను దలఁచిన

విధ్యండము లీక్షరీతి విశ్రుత మయ్యె.

విధ్యండము = బ్రహ్మాండము. లీక్షరీతి = ఈరురరేపే. ఈరనఁ గాఁ బేనుగుడ్డ.

అధ్యత్మవిద్యాపర్వితముచేసినవాని బ్రహ్మాండము, ఈరురరే మాత్మముగా నుపకు నని భావము.

కతివస్రాస పునరుక్తరూపవిషమసమస్య.

(75) “గోగ్రణిగోఅగ్రణిగవాగ్రణియనియె”.

క. అగ్రజ గోశబ్దముపై

నగ్రణిశబ్దము గూడ నదియె ట్లగుసం

ధిగ్రహణముఁ దెలుపు మన

గోగ్రణి గోఅగ్రణి గవాగ్రణి యనియె.

(76) “గోలగ్రణి నెక్కి శివుడు గొబ్బున వెడలెన్.

క. భో అమృత భో బ్రహ్మ
భో అంబరచారిణాంవిభో సర్వేదే
వా ఆయాతవ్యా యన
గోలగ్రణి నెక్కి శివుడు గొబ్బున వెడలెన్.

(77) బాహికహయమెక్కి రాజు పాజుకు వెడలెన్.”

క. ప్రహ్లాదవరదుః గొల్వఁగ
నాహ్లాదము మానసంబునందు జనింప
బాహికరసవర్ణం బగు
బాహికహయ మెక్కి రాజు పాజుకు వెడలెన్.

(78) “కల్వారమరందమట్లు కల్లికిఁ బల్లుల్”

క. బల్వాయి తోచునట్టి యొ
డల్వాయలై నట్టి నిల్లడల్ గనుఁగొన్నన్
మేల్వాదంటి నిఘాబురె
కల్వారమరంద మట్లు కల్లికిఁ బల్లుల్.

(79) “చందురులోఁ గందు మిగుల సమృద్ధవృత్తిన్”

క. ఎందుకుఁ బలుమాటలు మీ
కిదఱకును భ్రాంతియేల యాయించిముఖం
బందము వేతే లే యల
చందురులోఁ గందు మిగుల సమృద్ధవృత్తిన్.

ఇది ఆగోపసమస్య. ఈయించిముఖంబునను చంద్రునియందు కందుకొనమానె
దను కనుగొందును అని భావము, కాని చంద్రునిలో కందుకొనకము అని కాదు.

(80) “దొన పులి మొన యమ్ము శాఖ తుద లని పలికెన్”

క. వనజాంబకుండు సమఁగని
కినుకం గనలుచును గనులఁ గెంపు జనింప

ననతూపు లేసి రమ్మచు

దొనపులి మొనయమ్ముశాఖతుదలనిపలికెన్.

ఇది—అంతర్లాపిసమస్య—దోష, పులి, మొన, అమ్మ, శాఖ, ఈశబ్దములకుదలు, అంతర్లాపిరములు, ననినముఖి అనియగును. ఒక స్త్రీ తన చెరికత్తెను జూచి దానితో ఓననినముఖి నన్ను మన్యగుండు గమ్మను నని పలికె నని భావము.

(81) “నారదవంద్య కాంతిజితనారద కాగిలి నీయవేమిరా”

క. మదనుడు కోవముచేతం

గదనంబును జేయఁ దొడఁగెఁ గ్రక్కుననోనా

రద వంద్య కాంతిజితనా

రద కాగిలి నీయవేమిరా యిదియేరా.

ఇది పృత్తగోపనము—ఉత్పలమాలవృత్తమునలె సమస్య కానిపించును, గాని, కందపద్యములో నిమిడిపోయినది.

(82) “కలిమిబలిమి ఫలముచలము కభుకుకులుకు తీవియివి కలిగి
మెలఁగి నీవలరుమీ.”

క. కలిమి బలిమి ఫలముచలము

కభుకు కులుకు తీవి యివి గలిగి మెలఁగి నీ

వలరు మీఁకఁ బలుమఱుచు గలు

ములను గల కలికి ప్రతిదినము కరుణ సేయఁ.

ఇది పృత్తగోపనకతిభేదసమస్య.

(83) “అనఘులు హరిహరు లనయము దయచే మనుషఁ జెలువు
గులుకును జగతిఁ.”

క. వనజాస్య వింటివా తెలి

యను నాయనఘులు హరిహరు లనయము దయచే

మనుషఁ జెలువు గులుకును జగ

తిని నాచెలువకును సాటి తెఱవలు గలరే.

ఇదియును పృత్తగోపనసమస్యయే. “అనఘులు హరిహరులనయముదయచే” నని మనోగణనికరముగా దోచును. కాని కందపద్యమే. అనఘులు హరిహరు లనయము దయచే

కొని మనుషుల కెలుపుకులుకును జగతిలో అని మూలములో మనఃగణనిగరము రెండుచరణము లీబడినవి. కందపద్యములో కొని యను రెండక్షరములు తీసివైచిగగాని సరిపోదు.

(84) “కలికీ ననుజూది విడెము గైకొను మింకన్”

క. వలరాజు చేతికొలదిని

జలమున నాపైని బాణజాలము వేసెం

గలమాట చెప్పి తిప్పుడె

కలికీ ననుజూది విడెము గైకొను మింకన్.

(85) “బావిని బట్నములు దానిపైకడఁ గొండల్”

క. దేశర పరాకు విను మిది

గో విద్యను నైంద్రజాలికుఁడు నేనని మా

యావిలసనమునఁ జూపెన్.

బావిని బట్నములు దానిపైకడఁ గొండల్.

(86) “ముక్తులు నాలుకలు మూఁడు పొలఁతికిఁ గంటిన్”

క. అక్కుట యిడేము తెలియకు

నిక్తుమువలెఁ దోచెఁ గలను నిన్నటికేయి

జెక్తులు వదాటు నెనిమిది

ముక్తులు నాలుకలు మూఁడుపొలఁతికిఁగంటిన్.

(87) “విధవా నీమగఁడు నిండువేకటి గదవే”

క. విధురధసంబుద్ధి త్వదీ యధపుడుఁ పూర్ణమగుగర్భ మన్యార్థిధచే
మధురాక్షి తెలుపుమంటివి విధవా నీమగఁడు నిండువేకటి గదవే.

విధురధసంబుద్ధి=విధవా (వి=పక్షి, ధన=ప్రభువు) గరుడ! త్వదీయధవుఁడు=నీవు గఁడు. పూర్ణగర్భము=నిండువేకటి-అని క్రమాలంకారము-అన్యార్థిధచే=మాటు పేరులతో వచ్చినది. విధురధుఁ డనగా విష్ణురధుఁడు, గరుడుఁడు, గరుఁడునిసంబుద్ధి, విధవా ! పక్షిరాక్షి!

(88) “చేతోఁజాతదవానలంబుకువవే నీమాటి యీమాటికిన్

ప్రాతఃసంధుల సంబుయంత్రవతికృతోద్గీతకేయాఘముల్

జ్ఞాతిశ్చే దనలేన కిమ్మనెడి వాచాయాధి సత్యమ్ముగన్.”

